

Noordeinde 4, Monnickendam

rapport 2234

Monnickendam, Noordeinde 4 (gemeente Waterland)

Een Bureauonderzoek

W. van Breda

Colofon

ADC Rapport 2234

Monnickendam, Noordeinde 4
Een Bureauonderzoek

Auteur: W. van Breda.
Met een bijdrage van M. Haanemeijer

In opdracht van: Gemeente Waterland

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, april 2010
Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.
ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Autorisatie:
R. M. van der Zee

ISBN 978-94-6064-225-8

ADC ArcheoProjecten
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Tel 033-299 81 81
Fax 033-299 81 80
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied	4
Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Algemeen	7
1.2 Doelstelling en vraagstelling	7
2 Methoden	7
3 Resultaten	7
3.1 Afbakening plan- en onderzoeksgebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik (LS01)	7
3.2 Beschrijving van de huidige situatie (LS02)	8
3.3 Beschrijving van de historische situatie en mogelijke verstoringen (LS03)	8
3.4 Beschrijving van bekende archeologische waarden en aardwetenschappelijke gegevens (LS04)	9
3.5 Gespecificeerde verwachting (LS05)	11
4 Conclusies	11
5 Aanbeveling	12
Literatuur	13
Lijst van afbeeldingen	13
Lijst van tabellen	13

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	Noord-Holland
Gemeente:	Waterland
Plaats:	Monnickendam
Toponiem:	Noordeinde 4
Kadastrale gegevens:	Monnickendam, sectie A, nummer 262, 263 en 3043
Kaartblad:	25 F
Coördinaten:	131110/496910 131125/496915 131130/496910 131120/496893 131110/496895
Bevoegde overheid:	Gemeente Waterland
Deskundige namens de bevoegde overheid:	Dhr. G. P. Alders
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	39162
ADC-projectcode:	4120039
Periode van uitvoering:	Februari 2010
Beheer en plaats documentatie:	ADC ArcheoProjecten bv, Amersfoort

---

Samenvatting

In opdracht van gemeente Waterland heeft ADC ArcheoProjecten een bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Noordeinde 4 in Monnickendam (gemeente Waterland). In het plangebied zal de huidige bebouwing worden vervangen door nieuwbouw. Het onderzoek is uitgevoerd in het kader van een projectprocedure ten behoeve van een wijziging in het bestemmingsplan en was noodzakelijk om te bepalen of bij de voorgenomen activiteiten de kans bestaat dat archeologische resten in de ondergrond worden aangetast.

Op basis van het bureauonderzoek worden funderingsresten van een 14^e eeuwse kerkgebouw verwacht, die behoort bij de huidige Speeltoren. Ook menselijke begravingen behorend bij de kerk uit deze periode worden verwacht. Er bestaat een kans dat zich nog oudere archeologisch resten, zoals terpophogingen of resten van een dam of dijklichaam, uit de beginfase van de stedelijke ontwikkeling van Monnickendam zich in het plangebied bevinden.

Uit de historische informatie is ons bekend dat de 14^e eeuwse kerk in de 15^e eeuw verbouwd is tot stadhuis. Pas aan het begin van de 19^e eeuw is het gebouw (gedeeltelijk) gesloopt ten behoeve van de bouw van het huidige gebouw. De kans is groot dat de funderingen van de kerk/stadhuis geïncorporeerd zijn in het huidige gebouw, gezien de slappe ondergrond. Ook is het niet uit te sluiten dat bovengronds delen van oudere bouwfases geïncorporeerd zijn in de huidige bebouwing. Uit de periode dat het perceel als stadhuis is gebruikt, kunnen resten van waterputten en/of afvalkuilen aanwezig zijn.

Om dit te toetsen wordt een bouwhistorisch onderzoek en een archeologische begeleiding van de bebouwde deel van het plangebied aanbevolen. Voor het onbebouwde deel van het plangebied wordt een archeologisch onderzoek middels proefsleuven aanbevolen.

Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.

Periode	Tijd in jaren	
Nieuwe tijd	1500 - heden	Nieuwe tijd
Middeleeuwen:	450 – 1500 na Chr.	Middeleeuwen:
Late Middeleeuwen		Late Middeleeuwen
Vroege Middeleeuwen		Vroege Middeleeuwen
Romeinse tijd:	12 voor Chr. – 450 na Chr.	Romeinse tijd:
Laat Romeinse tijd		Laat Romeinse tijd
Midden Romeinse tijd		Midden Romeinse tijd
Vroeg Romeinse tijd		Vroeg Romeinse tijd
IJzertijd:	800 – 12 voor Chr.	IJzertijd:
Late IJzertijd		Late IJzertijd
Midden IJzertijd		Midden IJzertijd
Vroege IJzertijd		Vroege IJzertijd
Bronstijd:	2000 – 800 voor Chr.	Bronstijd:
Late Bronstijd		Late Bronstijd
Midden Bronstijd		Midden Bronstijd
Vroege Bronstijd		Vroege Bronstijd
Neolithicum (Jonge Steentijd):	5300 – 2000 voor Chr.	Neolithicum (Jonge Steentijd):
Laat Neolithicum		Laat Neolithicum
Midden Neolithicum		Midden Neolithicum
Vroeg Neolithicum		Vroeg Neolithicum
Mesolithicum (Midden Steentijd):	8800 – 4900 voor Chr.	Mesolithicum (Midden Steentijd):
Laat Mesolithicum		Laat Mesolithicum
Midden Mesolithicum		Midden Mesolithicum
Vroeg Mesolithicum		Vroeg Mesolithicum
Paleolithicum (Oude Steentijd):	tot 8800 voor Chr.	Paleolithicum (Oude Steentijd):
Laat Paleolithicum		Laat Paleolithicum
Midden Paleolithicum		Midden Paleolithicum
Vroeg Paleolithicum		Vroeg Paleolithicum

Bron: Archeologisch Basis Register 1992

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van gemeente Waterland heeft ADC ArcheoProjecten een bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Noordeinde 4 in Monnickendam (gemeente Waterland). In het plangebied zal de huidige bebouwing worden vervangen door nieuwbouw. Het onderzoek is uitgevoerd in het kader van een projectprocedure ten behoeve van een wijziging in het bestemmingsplan en was noodzakelijk om te bepalen of bij de voorgenomen activiteiten de kans bestaat dat archeologische resten in de ondergrond worden aangetast.

Het bureauonderzoek is uitgevoerd op 19-02-2010 door: W. van Breda (archeoloog) en R.M. van der Zee (senior prospector).

1.2 Doelstelling en vraagstelling

Het doel van het bureauonderzoek is het verwerven van informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen het omschreven gebied.

De volgende onderzoeksvragen zijn opgesteld voor het plangebied:

- Zijn er (aanwijzingen voor) archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard en datering hiervan?

Indien er archeologische waarden aanwezig zijn:

- In welke mate worden deze waarden verstoord door realisatie van de geplande bodemingreep?
- Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?

Indien de archeologische waarden niet kunnen worden behouden:

- Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

2 Methoden

Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1, in het bijzonder de specificaties LS01, LS02, LS03, LS04 en LS05. Het bureauonderzoek wordt gerapporteerd conform LS06.

Het onderzoek bestaat uit zes onderdelen (specificaties LS01 t/m LS06). In de eerste vier onderdelen zijn de volgende werkzaamheden verricht:

- afbakening plangebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik
- beschrijving van de huidige situatie
- beschrijving van de historische situatie en mogelijke verstoringen
- beschrijving van bekende archeologische waarden en aardwetenschappelijke gegevens

Op grond van deze onderdelen wordt een gespecificeerde verwachting van het gebied opgesteld (specificatie LS05). Hierin wordt verwoord of, en zo ja, welke archeologische waarden worden verwacht. Indien deze worden verwacht worden de (veronderstelde) eigenschappen van de waarden zo gedetailleerd mogelijk aangegeven.

3 Resultaten

3.1 Afbakening plan- en onderzoeksgebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik (LS01)

Het plangebied ligt in Monnickendam (afb.1) en heeft een oppervlakte van 600 m². Het ligt op het kruispunt tussen het noordelijk en het zuidelijk gedeelte van de historische kern van Monnickendam. Het wordt aan de noordzijde begrensd door het perceel Noordeinde 6. Aan de westzijde grenst het plangebied aan de straat Noordeinde. In het zuidoosten grenst het plangebied aan de woning Middendam 3. De exacte locatie is weergegeven in afbeelding 2.

Het tijdens het bureauonderzoek onderzochte gebied komt overeen met het plangebied.

In het plangebied wordt de huidige bebouwing (behalve de speeltoren) gesloopt en zal het vervangen worden door een nieuw gebouw. Hierbij zal het volledige plangebied worden bebouwd. Op de

tekeningen van het nieuw te bouwen complex zijn geen kelders of kruipruimtes aangegeven. Men dient rekening te houden met een funderingsdiepte van ca. 60 cm. Ten behoeve van de nieuwbouw zal er geheid worden. Waar, en middels welke techniek dit zal plaatsvinden is in deze fase nog niet bekend. Er is op het terrein in het recente verleden geen milieuhygiënisch onderzoek uitgevoerd. Wel zal een dergelijk onderzoek op zeer korte termijn uitgevoerd worden in het kader van de voorgenomen ontwikkeling.

De consequentie van de voorgenomen ingreep is dat eventuele waardevolle archeologische resten in de ondergrond worden aangetast.

3.2 Beschrijving van de huidige situatie (LS02)

Het plangebied is momenteel deels bebouwd. Het betreft het pand waarin in het verleden een politiebureau gevestigd was. In dit gebouw is nu museum De Speeltoren gehuisvest. De oude speeltoren maakt ook deel uit van het plangebied, echter deze blijft behouden. Achter het voormalig politiebureau is een open ruimte. Dit wordt ook bebouwd.

Het voormalige politiebureau wordt vervangen door nieuwbouw. Aan de noordzijde van de speeltoren komt een reconstructie van een oude gevel. Aan de rechterzijde van de speeltoren komt een uitbreiding in klassieke bouwvorm die past bij de architectuur van de Middendam. De bebouwing aan de linker en rechterzijde omarmen de speeltoren. De entree blijft gehandhaafd via de toreningang.

3.3 Beschrijving van de historische situatie en mogelijke verstoringen (LS03)¹

De historische situatie is op verschillende kaarten als volgt:

Bron	Historische situatie
Stadsplattegrond van Jacob van Deventer 1560 (afb. 4)	bebouwd, binnen het plangebied bevindt zich een kerk
Stadsplattegrond van Boxhorn uit 1632	bebouwd, binnen het plangebied bevindt zich een kerk
Stadsplattegrond van Frederik de Wit uit 1680 (afb.5)	bebouwd, de speeltoren , met daarnaast het stadhuis (voorheen kerk) is duidelijk te zien.
Kadastrale minuut uit 1811-1832 (afb. 6) ²	De straatzijde van het plangebied is bebouwd, hierachter bevinden zich erven
Bonnekaart uit 1877, 1892, 1894, 1899, 1900, 1907 ³	idem
Topografische kaart 1949, 4960, 1969, 1988 ⁴	idem

Monnickendam is ontstaan in de 13^e eeuw bij de monding van de Purmer Ee in de toenmalige Zuiderzee. De oudste benaming van Monnickendam komt uit 1288 en heeft als betekenis waterkering ("dam") van de monniken en verwijst naar Norbertijner monniken die in de 12^e eeuw een klooster op Marken hadden gesticht.⁵ Rond 1235 bouwden de monniken een dependance op de plaats van de huidige algemene begraafplaats van Monnickendam, achter de Grote Kerk. De monniken bezaten boerderijen en landerijen en om deze te beschermen lieten zij ter hoogte van het Noordzijde en het Zuidzijde dijken aanleggen. Rond 1300 werd een deel van de Kerkstraat als terp aangelegd. Deze drie hoofdstraten vormen nog steeds het oude hart van Monnickendam, waarvan de Speeltoren, deel van het plangebied, het middelpunt is. Vanaf de 14^e eeuw stond hier een kerk. Het onderste deel, de romp van de huidige Speeltoren is zeer waarschijnlijk een overblijfsel van deze oudste kerk van Monnickendam (zie afb. 4, stadsplattegrond van Van Deventer uit 1550-1600). Door de sterke groei van de stad in de 15^e eeuw, werd deze kerk te klein. Nadat aan de zuidwestzijde van de stad de 'Grote Kerk' was gebouwd en in gebruik genomen, werd de oude kerk verbouwd tot stadhuis. In die tijd is de gevelsteen met stadswapen aangebracht. De toren heeft in deze periode ook gediend om de tijd aan te geven. De oudste klok in toren is van 1513. Na de reformatie in 1572 wordt met de vernieuwing van de toren en het uurwerk begonnen. In 1596 is de toren in zijn huidige gedaante met spits, carillon en uurwerk voltooid. Het bouwwerk is vanaf dan een speeltoren geworden, met zeven verdiepingen en een hoogte van 33 m. Vanaf het begin van de 17^e tot in het midden van de 19^e eeuw was de stad in verval. Waarschijnlijk is het hieraan te danken dat er toen geen veranderingen aan het bouwwerk zijn aangebracht en de Speeltoren bewaard is gebleven. De Speeltoren is een markant baken op het kruispunt van drie hoofdassen (Noordeinde, Zuideinde en Kerkstraat). In 1814 is het voormalig stadhuis, dat direct aan de speeltoren grensde, geruild tegen een fraaie patriciërswooning uit 1746, ook aan de Noordeinde. Hierna werd dit gebouw het nieuwe stadhuis⁶. Het oude stadhuis is mogelijk (voor een gedeelte) gesloopt. Hiervoor is de

¹ Bij het beschrijven van de historische situatie is gebruik gemaakt van "Projectbesluit vergroten en vernieuwen Museum de Speeltoren Monnickendam, gemeente Waterland. Voorontwerp december 2009."

² www.watwaswaar.nl

³ Bureau Militaire Verkenningen 1877, 1892, 1894, 1899, 1900 en 1907.

⁴ www.watwaswaar.nl

⁵ Van Berkel & Samplonius 2007.

⁶ Van Overbeeke, 2005, 79

huidige bebouwing in de plaats gekomen.⁷ Op de Kadastrale minuut, dat tussen 1811 en 1830 is vervaardigd, staan drie gebouwen op het plangebied (Zie afb.6). Het middelste gebouw, nr. 262 is de speeltoren. Aan weerszijden hiervan staan twee gebouwen, nr. 263 en 283. Deze zijn aangegeven als zijnde pakhuizen. Het gebouw aan de noordzijde van de speeltoren, nr. 263, heeft later dienstgedaan als politiebureau. Nu is daar het museum in gehuisvest. Het gebouw aan de zuidzijde, nr. 283, bestaat niet meer.

Het is niet uit te sluiten dat er bovengrondse delen van oudere bouwfases in de huidige bebouwing zijn geïncorporeerd.

3.4 Beschrijving van bekende archeologische waarden en aardwetenschappelijke gegevens (LS04)

De volgende aardwetenschappelijke informatie is bekend van het plangebied:

Bron	Informatie
Geologie ⁸	Hollandveen Laagpakket op Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Wormer; veen op zeelei en –zand.
Geomorfologie ⁹	Niet gekarteerd
Bodemkunde ¹⁰	Niet gekarteerd

Monnickendam behoort geologisch gezien tot het 'Zuiderzeegebied'. Het gebied wordt gekenmerkt door ontgonnen veenvlaktes, die plaatselijk met een kleidek zijn afgedekt.¹¹ Het veen maakt deel uit van het Hollandveen Laagpakket binnen de Nieuwkoop Formatie, het kleidek wordt gerekend tot het Laagpakket van Walcheren binnen de Naaldwijk Formatie.¹²

Aan het begin van het Holoceen, circa 8800 voor Chr., maakte het gebied deel uit van een van oost naar west flauw hellende kustvlakte.¹³ Door de snelle stijging van de zeespiegel overspoelde de zee steeds grotere delen van West-Nederland en ontstond het 'getijdenbekken van Holland'. Aan de zeezijde van het getijdenbekken werden lage strandwallen gevormd. Achter de strandwallen strekte zich een gebied met wadden en kwelders uit, dat doorsneden werd door een sterk vertakt stelsel van getijdegeulen en –kreeken. De in dit milieu gevormde mariene afzettingen vormen het Laagpakket van Wormer binnen de Naaldwijk Formatie. Verder landinwaarts werd onder invloed van de grondwaterstijging veen gevormd, het Basisveen Laagpakket binnen de Nieuwkoop Formatie.

Vanaf ongeveer 5000 jaar geleden nam de snelheid van de relatieve zeespiegelstijging af.¹⁴ Het wadden- en kweldergebied achter de strandwallen slibde steeds verder op. De toenemende aanvoer van zand naar de kust resulteerde tot het aaneengroeien van de strandwallen. Beide ontwikkelingen leidden tot een afname van de invloed van zee.

Door het neerslagoverschot en de aanvoer van rivierwater trad verzoeting van het waterrijke gebied achter de strandwallen op.¹⁵ In dit milieu ontstonden op uitgebreide schaal veenmoerassen. Dit veen wordt het Hollandveen Laagpakket binnen de Nieuwkoop Formatie genoemd. Aanvankelijk werd onder voedselrijke omstandigheden riet- of broekveen gevormd. Naarmate het veen dikker werd, konden de veenvormende planten het voedselrijke grondwater niet meer bereiken en ontstonden voedselarme milieus, waarbij het op uitgebreide schaal tot de ontwikkeling van hoogveen kwam. Uiteindelijk onstonden veenkussen die tot enkele meters boven het omringende landschap uitstaken. Alleen langs het Oer-IJ was wel steeds voldoende voedselrijk water beschikbaar en vormde zich vooral broekveen. De veenmoerassen werden ontwaterd door een fijnmazig stelsel van stroompjes, die in het Oer-IJ en later ook in het Flevomeer uitkwamen.¹⁶ Soms brak de zee hiervandaan het gebied in. Het veen werd dan aangetast en weggeslagen. Tijdens de inbraak werd er zand in het gebied afgezet en in de periode daarna vond kleiafzetting plaats. De nauwe verbindingen met de het Oer-IJ en het Flevomeer slibden geleidelijk weer dicht, maar in het veengebied bleven enkele meren bestaan. Door verzanding van het Oer-IJ vlak voor de Romeinse tijd werd de zoetwaterafvoer steeds moeilijker.¹⁷ Dit proces droeg bij ook aan de vorming van meren, in Waterland ook wel dieën genoemd, die zich ten koste van het omliggende veengebied door afkalven van de randen vergrootten en aaneengroeiden.

⁷ Verhoef 2008

⁸ De Mulder *et al.* 2003.

⁹ DLO Staring Centrum & Rijks Geologische Dienst 1993.

¹⁰ Stichting voor Bodemkartering 1965.

¹¹ DLO Staring Centrum & Rijks Geologische Dienst 1993.

¹² De Mulder *et al.* 2003.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Berendsen 2004.

¹⁵ Rappol & Soonius 1994.

¹⁶ Berendsen 2005.

¹⁷ Rappol & Soonius 1994.

Rond de jaartelling kon de zee via een getijdegeul vanuit de huidige Waddenzee diep het veengebied binnendringen.¹⁸ Er ontstond een verbinding met het Flevomeer, waarbij zich in de Romeinse tijd een binnensee, het Almere, ontwikkelde. Dit leidde tot ontwatering van omliggende veengebieden. De bovenlaag verdroogde en vormde een voor de mens bewoonbaar en bewerkbaar oppervlak. De ontginningen leidden tot inklinking en oxidatie van het veen en daarmee tot maaiveldsdaling. Hierdoor kreeg het veengebied te maken met wateroverlast en werd het kwetsbaar voor vloedstromen, die via de monding van de veenstroompjes, zoals de Waterlandse Die (Purmer Ee), het gebied konden binnendringen.¹⁹ Aan de randen van de meren gingen door wind- en golferosie grote delen van het veen verloren. In de Middeleeuwen werd de afbraak van het veen bevorderd doordat men in deze periode begon met de verwerking van veen tot turf. Uiteindelijk was een gebied ontstaan met een aantal kleinere en grotere veeneilanden, waarbij het omringende water en een deel van het binnenwater direct onder invloed van de getijdenwerking kwam te staan.

Grote stormen in 1164 en 1170, waarbij veel land verloren ging, leidden er toe dat op grote schaal begonnen werd met de aanleg van dijken en dammen.²⁰ In deze periode werden ook verschillende 'inbraakgeulen' afgedamd. Niettemin is ondanks de vanaf de 13^e eeuw aanwezige doorgaande bedijking nog veel erosie opgetreden doordat deze regelmatig doorbrak. Tijdens overstromingen werd op het veen een kleidek afgezet, dat tot het Laagpakket van Walcheren binnen de Naaldwijk Formatie wordt gerekend.

De voortdurende veenafgravingen resulteerde in een uitbreiding van de bestaande meren.²¹ Op sommige plaatsen werden ook nieuwe meren gevormd. Doordat de meren een gevaar voor de omgeving opleverden, is een aantal in daarop volgende eeuwen drooggemalen. Een voorbeeld van een droogmakerij is het Monnikermeer, ten westen van de stad, dat in 1863 is drooggemalen.

Na de voltooiing van de Afsluitdijk in 1932 veranderde de Zuiderzee in een zoetwatermeer, het huidige IJsselmeer. Door de afsluiting werd de lengte van de Nederlandse kustlijn gereduceerd en verminderde het overstromingsrisico.

In het plangebied zijn de volgende archeologische (indicatieve) waarden vastgesteld:

Bron	Omschrijving
Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW)	Bebouwd gebied, geen indicatieve waarde
Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Holland	Plangebied ligt binnen een zone van zeer grote archeologische waarde. Deze zone komt overeen met de historische binnenstad van Monnickendam
Archeologische Monumenten Kaart (AMK)	AMK-terreinen van hoge archeologische waarde 14633. Historische binnenstad van Monnickendam
waarnemingen ARCHISII (Archeologisch Informatie Systeem)	Geen
vondstmeldingen ARCHISII	Geen
onderzoeksmeldingen ARCHISII	Geen

Volgens de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Holland ligt het plangebied in een zone van zeer grote archeologische waarde. Het betreft de historische binnenstad van Monnickendam, dat tevens ook een monument van hoge archeologisch is. Dit geldt voor archeologische resten daterend uit de late- Middeleeuwen en Nieuwe tijd..De ligging van deze waarden is weergegeven in afb. 3

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch onderzoek verricht, voor zover bekend. Er zijn in Archis II, het nationale registratiesysteem voor archeologische gegevens, geen vermeldingen van archeologische waarnemingen of onderzoeken.

In de directe omgeving van het plangebied is in het recente verleden wel het een en ander aan archeologisch onderzoek verricht en zijn archeologische resten aangetroffen. Deze dateren voornamelijk uit de Late Middeleeuwen. In afb. 3 zijn deze weergegeven. Het meest omvangrijke hiervan ligt direct tegenover het plangebied, in de Kerkstraat (waarneming 35490). Hier is in 1979 een opgraving uitgevoerd door de het Instituut voor Pre- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam (IPP) en de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN). Op een langgerekte terpachtige ophoging is een complex van verscheidende onderkomens van ambachtslieden aangetroffen, daterend tussen 1275 en 1375. Het complex omvatte een aantal huizen, met daarachter aanwijzingen voor industriële activiteiten in de vorm van ovens. De specifieke aard van deze activiteiten heeft men niet kunnen achterhalen. Gedacht moet worden aan metaalbewerking, scheepsbouw of bier brouwen.

¹⁸ De Mulder *et al.* 2003.

¹⁹ Van Overbeecke 2005.

²⁰ Ibidem.

²¹ Rappol & Soonius 1994.

3.5 Gespecificeerde verwachting (LS05)

Het plangebied bevindt zich op een van de belangrijkste historische plekken van Monnickendam. In de ontwikkeling van een Middeleeuwse stad of nederzetting stond de kerk op een centrale plaats. Vaak was de kerk gebouwd op de hoogste plek in het dorp of de stad. Naast zijn religieuze functie, fungeerde de kerk en het terrein eromheen als gemeenschappelijke ontmoetingsplaats, bijvoorbeeld voor het houden van markten.

De verwachting voor het aantreffen van funderingsresten van de Laatmiddeleeuwse kerk, waarvan alleen nog de huidige Speeltoren is overgebleven, is hoog. Uit de historische informatie is ons bekend dat de 14^e eeuwse kerk in de 15^e eeuw verbouwd is tot stadhuis. Pas aan het begin van de 19^e eeuw is het gebouw (gedeeltelijk) gesloopt ten behoeve van de bouw van het huidige gebouw. De kans is groot dat de funderingen van de kerk/stadhuis geïncorporeerd zijn in het huidige gebouw, gezien de slappe ondergrond. Ook is het niet uit te sluiten dat bovengronds delen van oudere bouwfases geïncorporeerd zijn in de huidige bebouwing. Uit de periode dat het perceel als stadhuis is gebruikt, kunnen resten van waterputten en/of afvalkuilen aanwezig zijn.

Het is zeker niet uitgesloten dat er oudere archeologische resten onder de fundering van de 14^e eeuwse kerk liggen. Gedacht moet worden aan een oudere, houten bouwfase van de kerk. Ook bewoningssporen zoals terphogingen met daarin fragmenten van allerlei gebruiksvoorwerpen kunnen aanwezig zijn. Het is mogelijk dat de oudste bewoningssporen van Monnickendam in het plangebied liggen, gezien de centrale ligging hiervan. Ook moet er rekening gehouden worden met de aanwezigheid van menselijke begravingen onder en rondom de kerk. In de Middeleeuwen was het zeer gebruikelijk om mensen hier te begraven. Gezien de nabijheid van de oude dam van Monnickendam op ca. 30 m ten oosten van het plangebied, dient er tevens rekening mee gehouden te worden dat zich in het plangebied resten van oudere fasen van de dam kunnen bevinden.

4 Conclusies

De in de Inleiding gestelde onderzoeksvragen kunnen op basis van de bereikte resultaten als volgt worden beantwoord:

Zijn er (aanwijzingen voor) archeologische waarden in het plangebied aanwezig en, zo ja, wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard, datering en waardstelling hiervan?

Late Middeleeuwen: Er zijn aanwijzingen voor de aanwezigheid van funderingsresten van een 14^e eeuwse kerk in het plangebied. Het is niet uitgesloten dat er oudere archeologische resten zoals terphogingen of resten van een dam of dijklichaam aanwezig zijn, daterend uit de beginfase van de stad. Menselijke begravingen behorend bij de laatmiddeleeuwse kerk kunnen ook aanwezig zijn op het terrein.

Nieuwe Tijd: Resten van het stadhuis, waartoe de kerk is omgebouwd aan het begin van de 16^e eeuw, kunnen zich nog in het plangebied bevinden. Deze kunnen zich onder het huidige bebouwing bevinden, maar ook in het thans onbebouwde deel. Tevens is het mogelijk dat zich bovengronds zich nog resten van deze bouwfase bevinden, geïncorporeerd in de huidige bebouwing. Andere resten als afvalkuilen en waterputten, behorend bij deze fase van gebruik, kunnen zich ook in het plangebied bevinden.

In welke mate worden deze waarden verstoord door realisatie van de geplande bodemingreep?

Bij het uitvoeren van de voorgenomen nieuwbouw zullen deze waarden hoogstwaarschijnlijk verstoord worden.

Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?

Deze vraag is voorlopig niet van toepassing

Indien de eventuele archeologische waarden niet kunnen worden behouden: Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

Een archeologische begeleiding van de sloop en graafwerkzaamheden van het reeds bebouwde deel van het terrein. Voor het onbebouwde deel van het terrein is een archeologisch onderzoek in de vorm van proefsleuven noodzakelijk. Tevens dient er een bouwhistorisch veldonderzoek plaats te vinden alvorens met de sloop begonnen wordt, om vast te stellen of zich oudere bouwfases nog bovengronds bevinden en die geïncorporeerd zijn in de huidige bebouwing.

5 Aanbeveling

Binnen het plangebied is sprake van een behoudenswaardige vindplaats. Om binnen de grenzen van de verstoring tijdens de grondwerkzaamheden, waargenomen vondsten te documenteren en te bergen, adviseert ADC ArcheoProjecten om in het **bebouwde** deel van het plangebied tijdens de sloop- en graafwerkzaamheden in een archeologische begeleiding te voorzien, waarbij archeologisch toezicht wordt gehouden op een juiste uitvoering van civiele werkzaamheden conform de vergunningvoorwaarden. Daardoor wordt mogelijke schade door een onjuiste uitvoering van de werkzaamheden voorkomen.

ADC ArcheoProjecten verder adviseert om in het **onbebouwde** deel van het plangebied een inventariserend veldonderzoek uit te voeren door middel van het aanleggen van proefsleuven (IVO-P), teneinde gaafheid, omvang, datering en conservering van eventuele archeologische resten te onderzoeken.

De heer G. Alders, die namens de bevoegde overheid als deskundige optreedt, heeft aangegeven dat bij de sloop in eerste instantie uitsluitend de bovengrondse gebouwdelen worden gesloopt. Hierbij dient een archeoloog aanwezig te zijn om toezicht te houden en om aanwijzingen te geven ten behoeve van het behoud van de ondergrondse bouwdelen. Aangetroffen archeologische waarden dienen vooralsnog te worden behouden in situ. Voorafgaand aan de sloopwerkzaamheden dient te worden bepaald of er in de te slopen bouwdelen bouwhistorische waarden aanwezig zijn en zo ja, dienen deze gedocumenteerd te worden.

De exacte invulling van de werkzaamheden dient te worden vastgelegd in een door de bevoegde overheid goed te keuren Programma van Eisen (PvE). Voor de gedeelte dat archeologische begeleid wordt dienen de richtlijnen voor een archeologische begeleiding van bodemingrepen met beperkte verstoring (ABbv) conform KNA specificatie AB01 gevolgd te worden. Het verdient verder de aanbeveling om de uitvoerder van het grondwerk te wijzen op de plicht archeologische vondsten te melden bij de bevoegde overheid, zoals aangegeven in artikel 53 van de Monumentenwet.

Literatuur

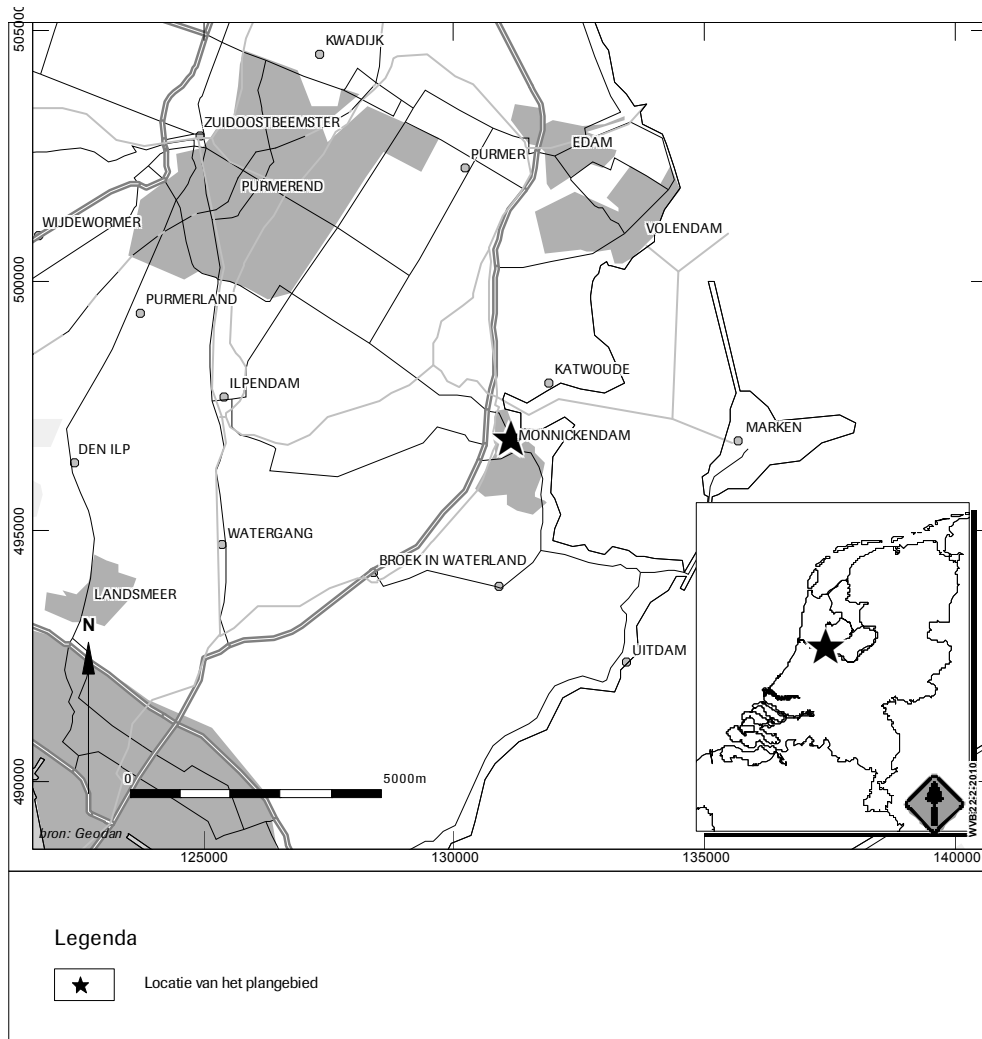
- Berkel, G. van, K. Samplonius, 2007: *Nederlandse plaatsnamen, herkomst en historie*, Utrecht. Bureau Militaire Verkenningen, verschillende jaargangen (1877, 1892, 1894, 1899, 1900, 1907): *Zuiderwoude, blad 331, 1:25.000*.
- DLO-Staring Centrum & Rijks Geologische Dienst, 1993: *Geomorfologische Kaart van Nederland 1:50.000 blad 24 Zandvoort en 25 Amsterdam*. Wageningen/Haarlem.
- Mulder, E.E.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhof & T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.
- Normalisatie-Instituut, Nederlands, 1989: *Geotechniek, classificatie van onverharde grondmonsters NEN 5104*, Delft.
- Overbeeke, A. van, 2005: *Monnickendam in Waterland. Landschap en stadsbeeld vanaf de Middeleeuwen*. Utrecht.
- Rappol, M. & C.M. Soonius, 1994: *In de bodem van Noord-Holland, geologie en archeologie*. Amsterdam. Stichting voor Bodemkartering, 1965: *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, blad 25 Oost Amsterdam*. Wageningen.
- Stichting voor Bodemkartering, 1965: *Bodemkaart van Nederland schaal 1:50.000 Toelichting bij kaartblad 25 Oost Amsterdam*. Wageningen.
- Verhoef, H., 2008: Vragen aan de Faam: De Speeltoren en zijn geschiedenis tot 1600. In: *Jaarboek Oud Monnickendam 2008*.

Lijst van afbeeldingen

- Afb. 1 Locatie van het plangebied
- Afb. 2 Detailkaart van het plangebied
- Afb. 3 Indicatieve Kaart Archeologische Waarden, AMK-terreinen en ARCHIS-meldingen
- Afb. 4 Locatie van het plangebied op de kaart van Jacob van Deventer uit 1560.
- Afb.5. Detail uit de kaart van Frederik de Wit (ca. 1680) van de Speeltoren met aan de rechterkant het stadhuis, gezien vanuit het noordoosten.
- Afb. 6 Het plangebied geprojecteerd op de kadastrale minuut uit 1811-1832.

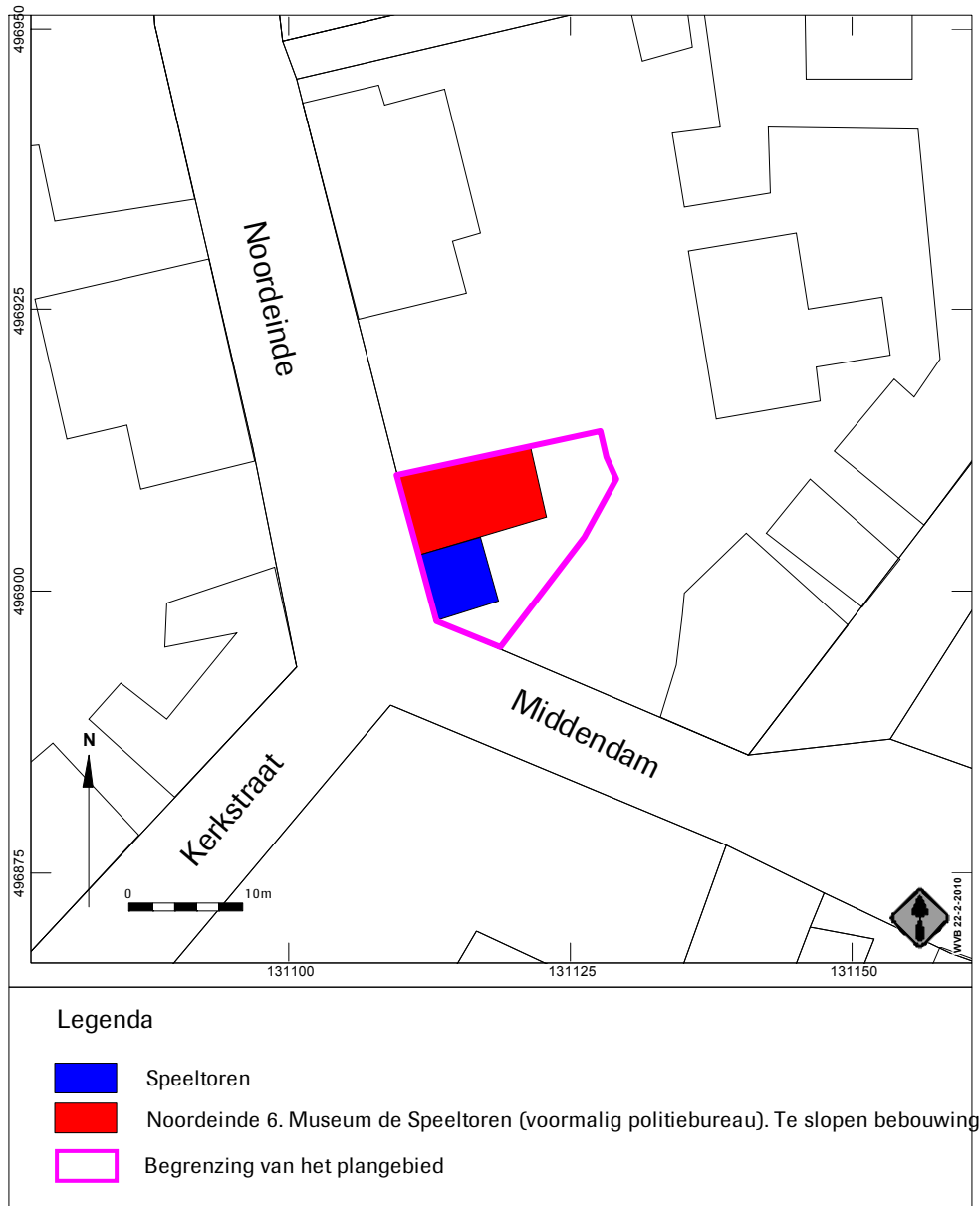
Lijst van tabellen

- Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.

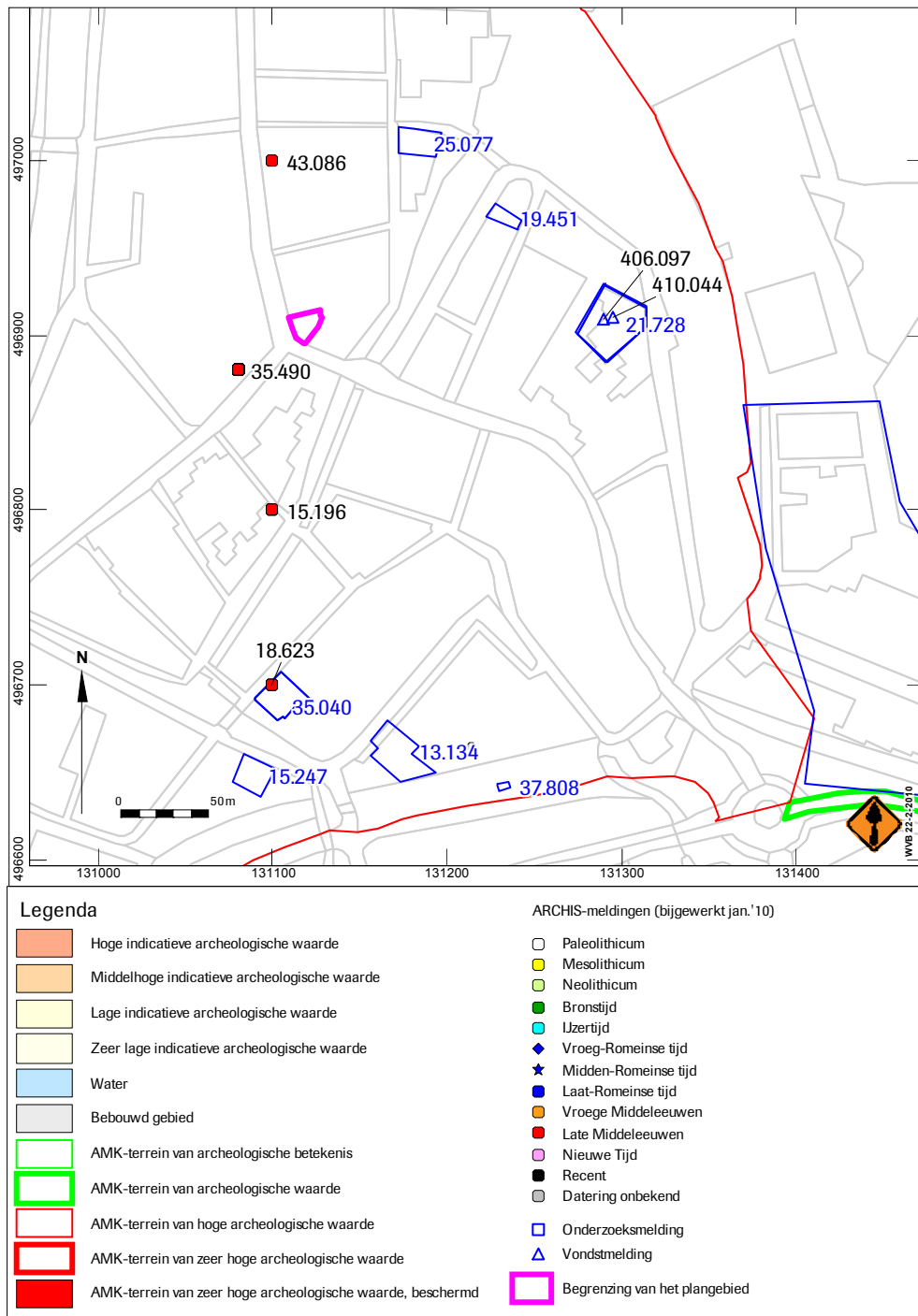

Afb. 1 Locatie van het plangebied

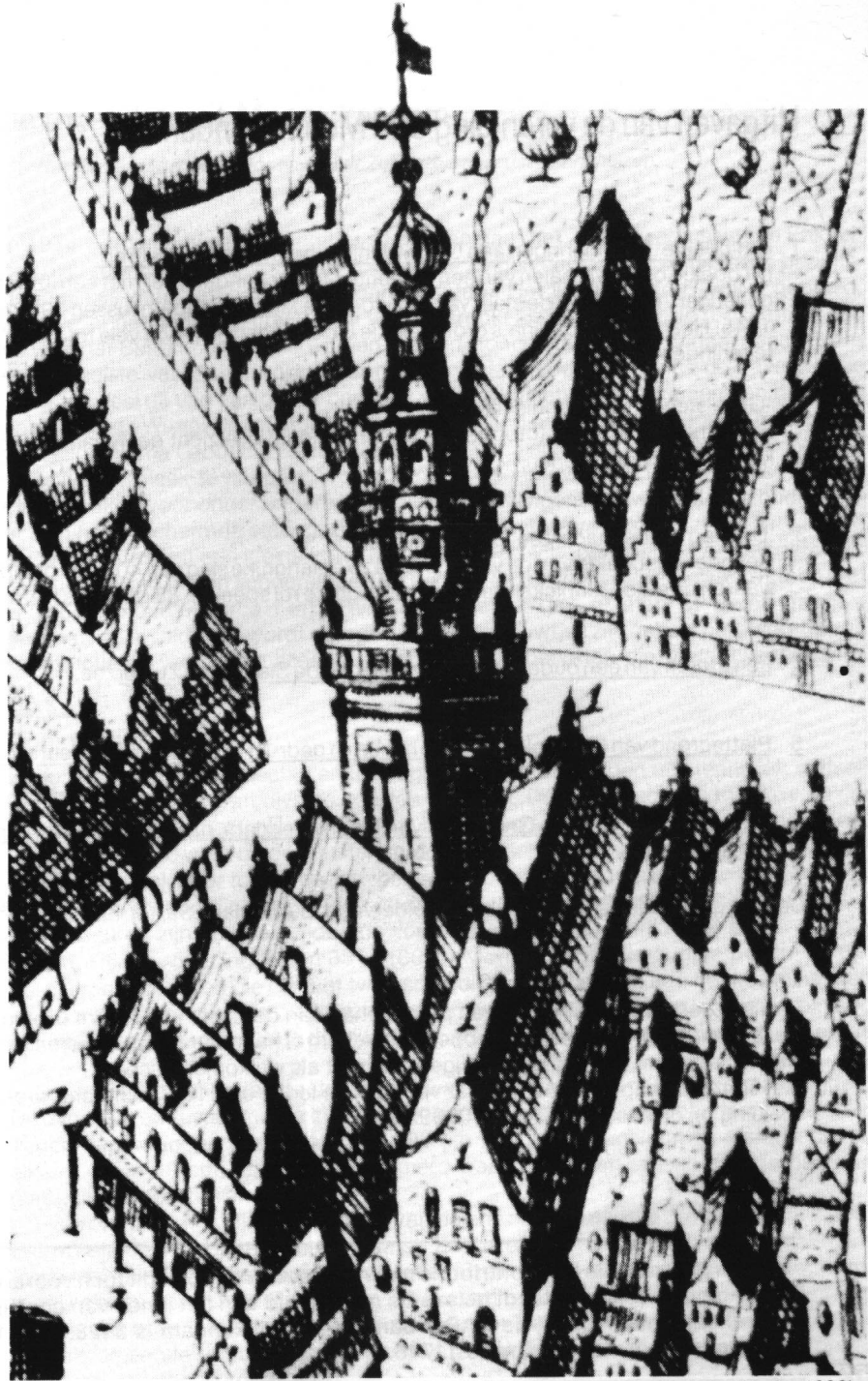
Afb. 2 Detailkaart van het plangebied

Afb. 3 Indicatieve Kaart Archeologische Waarden, AMK-terreinen en ARCHIS-meldingen

Afb. 4 Locatie van het plangebied op de kaart van Jacob van Deventer uit 1560.

Afb.5. Detail uit de kaart van Frederik de Wit (ca. 1680) van de Speeltoren met aan de rechterkant het stadhuis, gezien vanuit het noordoosten

Afb. 6 Het plangebied geprojecteerd op de kadastrale minuut uit 1811-1832. De Huidige Speeltoren wordt aangegeven door perceelnummer 262